

Др Јелена Ђ. Видић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
jvidic@pf.uns.ac.rs

ВАНРЕДНИ ОБЛИЦИ ЗАВЕШТАЊА У ПРАВУ СРБИЈЕ И ОСТАЛИМ САВРЕМЕНИМ ПРАВИМА ЕВРОПЕ¹

Сажетак: У раду се сагледава правни прејман који ванредни облици завештања имају у савременим правима Европе. Изјављивање последње воље путем споменутих облика, у домаћем, али и у одређеном броју осталих европских законодавстава, представља правно дозвољени начин изражавања слободе завештања. Аутор даје компаративни приказ законских решења посвећених наведеним облицима завештања, указујући на сличности и разлике у њиховом нормативном уобличењу. Посебна пажња посвећена је питањима која се односе на околности у којима је могуће сачињавање ванредних завештања, посебно њиховог сачињавања, као и осталим формалним условима пуноважности ових завештајних облика. У закључку се указује на оправданост нормирања ванредних облика завештања, као и на одређене недоследности у њиховој домаћој законској регулативи, у складу са чим се износе одређени предлози у погледу њиховог нормативног уређења *de lege ferenda*.

Кључне речи: завештање, облици завештања, ванредне околности, војно завештање, бродско завештање, завештање које се сачињава у авиону.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Завештање представља формалан правни посао, с обзиром на чињеницу да је за његов настанак неопходно да последња изјава воље буде саопштена у одређеној форми.² Као услов пуноважности завештања, форма представља

¹ Рад је посвећен пројекту – *Правна традиција и нови правни изазови*.

² О форми правних послова, опширније видети: Ј. Салма, Нотаријално облигационо право, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 1/2012, стр. 92-95.

гаранцију озбиљне одлуке завештаоца у погледу распореда његове заоставштине за случај смрти. Она је нарочито строга када се ради о сачињавању редовних облика завештања у циљу спречавања злоупотреба и фалсификовања последње воље завештаоца. Међутим, строги услови форме могу имати за последицу и околност да потенцијални завештаоци у одређеним животним ситуацијама, не буду у могућности да сачине пуноважно завештање. Из овог разлога, поред редовних облика завештања, још од римског права, постоје и тзв. привилеговани облици изјаве последње воље.³ Већина савремених законодавстава Европе, у које се убраја и домаће, преузела је праксу римског права, у складу са чим, она, поред редовних, познају и привилегована завештања.⁴

Привилегија се може односити како на форму и услове за сачињавање завештања, тако и на орган пред којима се завештање сачињава. С обзиром на форму и услове, она може подразумевати ублажење форме завештања, прописивање посебних услова када је допуштена блажа форма, као и прихватање изузетне, односно усмене форме завештања. Када је реч о органу пред којим се завештање сачињава, она подразумева одступање од редовних органа пред којим се оно сачињава, те се тако привилегована завештања могу сачињавати пред органима којима то није редовно службено овлашћење, већ споредна дужност. Сходно наведеном, према схватању дела доктрине, поред редовних, постоје и две врсте привилегованих завештања: усмено, као право привилеговано завештање и војно, односно бродско завештање (као и евентуално остала завештања у погледу којих постоје одступања у погледу органа пред којима се сачињавају), као неправа привилегована завештања.⁵

Претежни део домаће цивилистике, међутим, последње споменута завештања дефинише као ванредне облике, управо узимајући у обзир специфичност

³ Најстарији римски тестамент имао је два облика. Један од њих представљао је редовни тестамент – *testamentum comitiis*, који је прављен пред куријатском народном скупштином, коју је сазивао и председавао њом *pontifex maximus*, врховни заштитник вере и обичаја. Други облик тестаamenta представљао је *testamentum in procinctu*, односно војнички тестамент, као ванредна форма завештања које се сачињавало у рату. Овај тестамент показује извесно ублажавање форме, с обзиром на чињеницу да је сачињаван изјављивањем последње воље војника пред његовим друговима о томе ко треба да га наследи. *Procinctus* је посебан начин везивања тоге пред почетак битке, што значи да је овај тестамент у прво време прављен само у таквим тренуцима, но овај тестамент се задржао током целе римске историје, с тим што се касније под њим подразумевала изјава воље о именовању наследника дата мимо форме, која је иначе обавезивала цивиле. Видети о томе: А. Ромац, Римско право, Загреб, 1981, стр. 371; А. Маленица, Римско право, Нови Сад, 1995, стр. 234. О војном тестаменту у римском праву, опширније видети: В. Илић, Војно завештање у римском, српском и француском праву, Право – теорија и пракса, бр. 10-12/2014, стр. 59-61.

⁴ Видети: С. Марковић, Последно право у Југославији, Београд, 1978, стр. 210-211.

⁵ Видети: С. Марковић, *op. cit.*, стр. 211 и даље.

да приликом њиховог састављања учествује орган, односно лице коме то не представља редовно овлашћење. У том смислу, у њој је као основна, прихваћена подела облика завештања на редовне и изузетне, који представљају две супротности у класификацији, на чијој се средини налазе ванредни облици завештања, који имају особине и једног и другог.⁶ Полазећи од овакве поделе, основна обележја ванредних облика завештања огледају се у томе да се они могу сачињавати само у посебним животним околностима и да су ограниченог временског важења, за разлику од редовних облика, чија могућност састављања није условљена оваквим околностима и чији рок трајања није временски ограничен. Међутим, захтеви форме које је неопходно испунити приликом сачињавања ванредних завештања у основи одговарају оним који су предвиђени и у погледу редовних завештања. У односу на усмено, као изузетну форму последње изјаве воље, чије је важење такође временски ограничено, ванредни облици завештања разликују се по томе што њихова пуноважност није условљена немогућношћу завештаоца да располаже за случај смрти у некој другој форми. Ипак, треба напоменути да споменуте карактеристике ванредних облика завештања у домаћем праву, нису у потпуности применљиве и у свим осталим правним поретцима Европе у којима су они уређени, због постојања одређених специфичности законске регулативе ових облика завештања у њима.

Рад има за предмет управо правни третман који ванредни облици завештања имају у савременим правима Европе, а у правним системима оних земаља у којима су ови облици прихваћени и њихову конкретну законску регулативу.⁷ Нарочита пажња посвећена је сагледавању околности у којима се они могу сачињавати, поступку сачињавања, као и анализи осталих формалних услова за њихову пуноважност. Разматрањем наведених питања, тежићемо да уочимо посебности, разлике, али и заједничке карактеристике законске регулативе ванредних облика завештања у наследноправним уређењима Европе. Поређењем актуелних решења српског права са оним која су прихваћена у осталим европским законодавствима, те консултовањем ставова правне теорије, указаћемо на оправданост постојања ванредних облика завештања, недостатке постојећих законских решења посвећених

⁶ Видети: Борислав Т. Благојевић, Оливер Б. Антић, Наследно право, Београд, 1991, стр. 308; Д. Ђурђевић, Институције наследног права, Београд, 2015, стр. 129; О. Б. Антић, З. М. Балиновац, Коментар Закона о наслеђивању, Београд, 1996, стр. 320-321; Н. Стојановић, Наследно право, Ниш, 2011, стр. 207. У доктрини се могу наћи и схватања према којима се завештања у погледу форме класификују на редовна и ванредна. У том смислу, видети: С. Сворцан, Наследно право, Крагујевац, 2006, стр. 52-53.

⁷ Компаративном анализом обухваћени су правни системи Словеније, Хрватске, Федерације БиХ, Македоније, Црне Горе, Чешке, Словачке, Мађарске, Бугарске, Русије, Пољске, Аустрије, Немачке, Швајцарске, Француске, Италије, Шпаније и Енглеске.

овим завештајним облицима у домаћем праву и изнети одговарајуће предлоге и смернице у погледу њихове корекције *de lege ferenda*.

1. ВАНРЕДНИ ОБЛИЦИ ЗАВЕШТАЊА У ПРАВУ СРБИЈЕ

Домаће наследноправно уређење прихвата два ванредна облика завештања: војно и бродско. Потреба за правним уређењем војног, као посебног облика завештања, произилази из отежаних околности у којима се налазе лица која су на војној дужности током рата или су мобилисана из неког другог разлога. Иако је у споменутих приликама могуће коришћење и било ког другог облика завештања,⁸ постојање посебне могућности располагања заоставштином за случај смрти у облику војног завештања, као својеврсне замене за судско завештање у редовним околностима, доприноси проширењу начина реализације слободе завештања. Уз то, ова могућност за завештаоца несумњиво представља погодност, јер је он у наведеним околностима, може брже и сигурније реализовати. Из сличних разлога, право Србије уређује и бродско завештање, предвиђајући могућност његовог сачињавања за сва лица која се налазе у условима пловидбе на домаћем броду. Током боравка на броду, могуће је коришћење и међународног, било које форме редовног приватног завештања, те усменог завештања, као изузетне форме. Ипак, посебна могућност сачињавања бродског завештања, као замене за судско завештање у редовним приликама, пружа додатне гаранције за реализацију слободе завештања и у односу на већину споменутих облика, већи степен сигурности у погледу аутентичности последње воље.

1.1. Војно завештање

Према Закону о наслеђивању Србије, лицу које се налази на војној дужности, за време мобилизације или рата, завештање може сачинити командир чете и други старешина његовог или вишег ранга, или неко други у присуству неког од тих старешина, те сваки старешина одвојеног одреда, а према правилима за сачињавање судског завештања.⁹ Споменуте околности у којима се може сачинити, војно завештање опредељује као ванредну форму завештања, док га чињеница да га саставља војни старешина као носилац јавних овлашћења, сврстава у јавна завештања.

⁸ Закон о наслеђивању Србије („Сл. гласник РС“, 46/1995, 101/2003 – Одлука УСРС и 6/2015 – даље: ЗОН Србије), поред војног и бродског, као ванредних облика завештања, правно уређује и својеручно, писмено завештање пред сведоцима, судско, конзуларно, међународно и јавнобележничко као редовне облике, те усмено, као изузетан облик завештања. Видети: чл. 84-113 ЗОН Србије.

⁹ Видети: чл. 109, ст. 1 ЗОН Србије.

Могућност коришћења овом формом завештања, законодавство наше земље даје лицима која се налазе на војној дужности. Под изразом „војна дужност“ подразумева се непосредно укључивање у обављање послова одбране земље.¹⁰ Војно завештање могу сачинити припадници сталног састава Војске Србије, као што су професионална војна лица, цивилна лица у служби и војници на служењу војног рока, припадници њеног резервног састава, као и добровољци.¹¹ Претежни део теорије је става да се војним завештањем могу служити и ратни заробљеници.¹²

Да би било пуноважно, лице које се налази на војној дужности, војно завештање мора сачинити током рата или за време мобилизације. Према схватању дела доктрине, којем се придружујемо, могућност сачињавања војног завештања постоји и у случају постојања фактичког рата, односно оружаних борби, а не само када је проглашено ратно стање, односно и независно од тога да ли је дошло до формално-правног објављивања рата.¹³ Притом, треба нагласити да само учешће у оружаним борбама (те уопште чињеница ношења оружја од стране лица на војној дужности), као и евентуална опасност по живот и здравље завештаоца, не представљају услов за сачињавање овог завештања.¹⁴ Када је реч о мобилизацији, мобилисано лице које је на војној дужности може сачинити војно завештање, независно од тога о ком облику мобилизације је реч (делимичној или општој, јавној или тајној). Израз „мобилизација“ према ставовима изнетим у правној теорији, неопходно је тумачити екстензивно. У том смислу, указује се да могућност сачињавања војног завештања не сме бити ограничена само на мобилизацију предузету са циљем ратних дејстава, већ да она треба да постоји и за време пробне мобилизације, имајући у виду чињеницу да она често симулира ратна дејства.¹⁵ У делу доктрине, сугерише се да би сачињавање војног завештања требало дозволити и приликом учешћа наших војника у мировним мисијама у иностраним државама,¹⁶ што сматрамо оправданим, услед чега би овакво решење било пожељно унети у будући Грађански законик Србије.

¹⁰ Видети: И. Бабић, Војнички тестамент, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, 1994, бр. 3-4, стр. 398-399; Д. Ђурђевић, *op. cit.*, стр. 142.

¹¹ Видети: Д. Ђеранић, Војно завештање, *Зборник радова – Двадесет година Закона о наслеђивању Републике Србије*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Центар за публикације, 2016, стр. 185; Тако и: И. Бабић, *Наследно право*, Београд: Службени гласник, 2008, стр. 134.

¹² Видети у том смислу: Ј. Црнић, Ново наслеђопрочно уређење, *Загреб: Народне новине*, 2003, стр. 74; Д. Ђурђевић, *op. cit.*, стр. 142; Д. Ђеранић, *op. cit.*, стр. 185.

¹³ Видети: И. Бабић, *op. cit.*, стр. 133-134; Д. Ђеранић, *op. cit.*, стр. 183. Супротно: Борислав Т. Благојевић, Оливер Б. Антић, *op. cit.*, стр. 321; Д. Ђурђевић, *op. cit.*, стр. 142.

¹⁴ Видети: Д. Ђеранић, *op. cit.*, стр. 183-185.

¹⁵ О томе опширније видети: И. Бабић, *op. cit.*, стр. 133; У том смислу, видети и: Д. Ђеранић, *op. cit.*, стр. 184.

¹⁶ Видети: В. Илић, *op. cit.*, стр. 65-66.

Према тексту Закона, овлашћено лице за састављање војног завештања је командир чете и други старешина његовог или вишег ранга,¹⁷ или неко други у присуству неког од тих старешина, као и сваки старешина одвојеног одреда.¹⁸ Споменута овлашћена лица војно завештање морају саставити према правилима за сачињавање судског завештања. То значи да је војни старешина након утврђивања идентитета завештаоца, дужан да писмено уобличи његову последњу вољу. У случају када је завешталац у стању да прочита завештање, војни старешина је у обавези да му га преда како би он прочитао његову садржину, након чега ће га завешталац признати и потписати.¹⁹ Завештаоцу који није у стању да прочита завештање (када је нпр. неписмен, слеп, не зна језик на којем је састављена исправа), војни старешина дужан је да прочита завештање у присуству два пунолетна и потпуно пословна способна завештајна сведока, који морају бити писмени и знати језик на којем се завештање сачињава. Након тога, завешталац је у присуству сведока и војног старешине дужан да призна завештање и потпише се или да стави свој рукознак. Иза завештаоца су се дужни потписати завештајни сведоци, а након тога и војни старешина.²⁰ Узимајући у обзир све наведено, чини се законодавац приликом нормирања услова за пуноважност војног завештања, није у довољној мери водио рачуна о околностима у којима се оно сачињава. Несумњиво је да ће споменути строги захтеви форме непотребно отежати његово сачињавање, због чега се придружимо ставу изнетом у делу домаће доктрине да би услове за пуноважност војног завештања требало поједноставити.²¹ Притом, не сме се занемарити ни чињеница да војни старешина, по претпоставци не познаје правила за сачињавање судског завештања, услед чега постоји опасност од неиспуњења неког од предвиђених услова за његово сачињавање, а тиме и његове непуноважности. Управо имајући ово у виду, текст закона, предвиђа могућност његовог сачињавања и пред неким другим лицем (независно од тога да ли се и оно налази на

¹⁷ Обавеза старешине да саставља војно завештање зависи од његове функције, а не од његовог чина у конкретној јединици, те је релевантно да је старешина командир чете (нпр. потпоручник, поручник, капетан, мајор итд) или неки други старешина његовог или вишег ранга (као што је командант батаљона, дивизије, пука итд). Видети: И. Бабић, *ор. cit.*, стр. 134; Д. Ђеранић, *ор. cit.*, стр. 187.

¹⁸ Могућност састављања војног завештања од стране било ког старешине одвојеног одреда, макар он био и нижег ранга од командира чете, предвиђена је због специфичности борбених дејстава. У доктрини се тако истиче чињеница да је постојање одреда у случајевима рата често, било да се ради о ангажовању специјалних диверзантских група, одреда и слично, било да се ради о разбијању већих формација у мање јединице које могу бити изоловане у неприступачним пределима, а које због борбених дејстава могу изгубити везу са претпостављеном јединицом. Видети: И. Бабић, *ор. cit.*, стр. 134.

¹⁹ Видети: 109, ст. 1 у вези са чл. 87 ЗНС.

²⁰ Видети: чл. 88, ст. 1-2 и чл. 112 у вези са чл. 109, ст. 1 ЗОН Србије.

²¹ Видети: Н. Стојановић, *ор. cit.*, стр. 223.

војној дужности), а у присуству командира чете или другог старешине његовог или вишег ранга,²² које решење у потпуности подржавамо, имајући у виду да се на војној дужности могу неретко наћи и лица вична праву (адвокати, судије, студенти права). Ипак, и даље остаје отворено питање да ли регулатива према којој сачињавање војног завештања никада није могуће без присуства војног старешине, узима у обзир све потенцијалне ситуације које могу настати током рата. Наиме, у ратним условима, на његово сачињавање веома често се могу одлучити болесни или рањени војници, који се налазе у болници, санитету, склоништу или су се задесили на неком другом месту где је присуство војног старешине немогуће или тешко остварљиво. Према схватању дела домаће доктрине, које сматрамо прихватљивим, у таквим околностима би требало направити изузетак, те дозволити могућност састављања војног завештања и војном лекару одговарајућег чина или главном доктору без обзира на чин.²³ Мишљења смо да би корекција постојећег законског решења у погледу наведеног питања, несумњиво допринела свеобухватнијој законској регулативи овог завештајног облика.

Како је војно завештање ванредни облик завештања које се сачињава у посебним околностима, Закон прописује да оно престаје да важи истеком рока од шездесет дана од завршетка рата, а уколико је завешталац демобилисан пре или после завршетка рата, истеком рока од тридесет дана од дана демобилизације.²⁴ Дакле, општи рок који износи шездесет дана, примењује се од престанка рата, односно од опште демобилизације до које може доћи и у одређеном временском периоду након што је рат формално окончан.²⁵ Посебан рок износи тридесет дана и тече без обзира на општи рок и то од момента посебне демобилизације завештаоца (при чему до ње може доћи и пре и после опште демобилизације). У случају када завешталац надживи наведене рокове, било један, било други, сматра се као да до сачињавања војног завештања није ни дошло. Закон, међутим, не уређује продужење рока важења војног завештања, уколико би након демобилизације завештаоца у току трајања претходно наведених рокова, дошло до његове поновне мобилизације. Имајући у виду природу војног завештања, оно би у овом случају требало важити за све време трајања нове мобилизације, односно рата, као и по истеку шездесет дана од његовог престанка, односно тридесет дана од демобилизације завештаоца.²⁶

²² Ова могућност постоји само у случају сачињавања војног завештања пред командиром чете и другим старешином његовог или вишег ранга, не и онда када завештање саставља војни старешина одвојеног одреда, што произилази из стилизације законске одредбе. Тако и: Д. Ћеранић, *op. cit.*, стр. 187-188.

²³ Видети: И. Бабић, *op. cit.*, стр. 135; В. Илић, *op. cit.*, стр. 65-66.

²⁴ Видети: чл. 109, ст. 2 ЗОН Србије.

²⁵ Видети: Д. Ћеранић, *op. cit.*, стр. 189.

²⁶ Тако и: И. Бабић, *op. cit.*, стр. 137; Д. Ћеранић, *op. cit.*, стр. 189.

У циљу подизања нивоа правне сигурности, мишљења смо да је споменуто нормативно решење потребно предвидети у будућој грађанској кодификацији.

Напоследку, чини нам се да би унапређењу квалитета постојеће законске регулативе војног завештања, допринело и постојање посебних правила која би се односила на начин поступања са сачињеним војним завештањем. Наиме, наше позитивно право, за разлику од већине осталих савремених права Европе, која такође регулишу овај облик завештања, не садржи одговарајуће одредбе о чувању војног завештања. У том смислу, *de lege ferenda*, постојећу регулативу пожељно је допунити одговарајућим одредбама о неопходности састављања војног завештања у више примерака, као и о обавези војног старешине да један примерак достави Министарству одбране, а у циљу његовог даљег прослеђивања на чување суду на чијем подручју је завешталац имао последње пребивалише или боравиште.²⁷

1.2. Бродско завештање

Према Закону о наслеђивању Србије, завештаоцу који се налази на српском броду, завештање може сачинити заповедник брода, према правилима која важе за састављање судског завештања.²⁸ С обзиром на то да може настати само у посебним околностима, односно током путовања на броду, бродско завештање спада у ванредне облике завештања, док га чињеница да га саставља заповедник брода, као носилац јавних овлашћења, сврстава у групу јавних завештања.

Бродско завештање²⁹ може се сачињавати како од стране путника, тако и од стране бродског особља. Оно се може сачинити само на домаћем броду, при чему није од значаја да ли се ради о броду унутрашње или спољње пловидбе, нити о ком броду (поморском, речном, језерском), односно, о којој врсти брода се ради (царински, туристички, трговачки, брод за научна испитивања).³⁰ Ово завештање се може сачинити за време пловидбе на отвореном мору или у страним територијалним водама, односно за време док се брод налази у страној луци, као и за време док брод плови у домаћим територијалним водама, па чак и када се налази у домаћој луци, али је спреман за испловљавање.³¹

²⁷ О могућим начинима чувања војног завештања, опширније видети: И. Бабић, *ор. cit.*, стр. 135–136.

²⁸ Видети: чл. 108, ст. 1 ЗОН Србије.

²⁹ Бродски тестамент, за разлику од војног, не потиче из Рима, већ је настао развојем поморског саобраћаја, а посебно током XIX века са појавом пароброда. Видети: С. Марковић, *ор. cit.*, стр. 215.

³⁰ Видети: Д. Ђурђевић *ор. cit.*, стр. 141; Н. Стојановић, *ор. cit.*, стр. 224; И. Бабић, *ор. cit.*, стр. 132; Б. Т. Благојевић, Оливер Б. Антић, *ор. cit.*, стр. 320.

³¹ Видети: М. Креч, Ђ. Павић, *ор. cit.*, стр. 220; Б. Т. Благојевић, Оливер Б. Антић, *ор. cit.*, стр. 320; Н. Стојановић, *ор. cit.*, стр. 224.

Према Закону о наслеђивању, овлашћено лице за састављање војног завештања је заповедник брода, с тим што Закон о поморској пловидби Србије³² прописује да заповедника брода у случају смрти, спречености или одсутности, у свим његовим овлашћењима замењује најстарији официр палубе, стога и у погледу евентуалног примања изјаве последње воље.³³ Приликом сачињавања бродског завештања, споменуто овлашћено лице дужно је применити сва напред изнета правила о начину према којем се саставља судско завештање. Овако строги захтеви форме непримерени су околностима у којима се бродско завештање сачињава, при чему његовој комплексности доприноси и чињеница да заповедник брода, као што је то случај и са војним старешином, по правилу, не познаје одредбе према којима се сачињава судско завештање, због чега смо става да би их *de lege ferenda* требало ублажити.

За разлику од војног завештања, домаће законодавство посвећује одговарајућу пажњу начину поступања са сачињеним завештањем на поморском броду. У том смислу Законом о поморској пловидби Србије, предвиђене су одређене дужности заповедника брода, који је у обавези да прими изјаву последње воље, као и да сачињену изјаву последње воље унесе у бродску књигу, наводећи време када ју је примио. О примању изјаве последње воље, он је дужан да сачини одговарајућу бродску исправу, те да исту достави најближем дипломатско-конзуларном представништву Републике Србије.³⁴

Ванредне околности у којима завешталац сачињава бродско завештање, условљавају, као што је то случај и код војног завештања, временско ограничење његове важности. Према Закону о наслеђивању овај рок износи тридесет дана од дана повратка завештаоца у Србију.³⁵ Из споменутог законског решења несумњиво следи да рок од овог момента почиње да тече уколико бродско завештање није сачињено у домаћим територијалним водама.³⁶ Законодавац међутим, није регулисао питање од ког момента он почиње да тече у случају када завешталац није уопште напустио границе Србије. У вези са тим, у правној теорији изнети су ставови према којима у случају сачињавања завештања на српском броду у домаћим територијалним водама, оно престаје да производи правно дејство у року од тридесет дана од дана када се завешталац искрцао са брода на којем је сачинио завештање, односно од дана завршетка завештаоачевог путовања бродом.³⁷ Из разлога правне сигурности,

³² „Сл. гласник РС“, бр. 87/11, 104/13.

³³ Видети: чл. 96, ст. 5 у вези са чл. 104, ст. 4-5 Закона о поморској пловидби Србије.

³⁴ Видети: чл. 104, ст. 4-5 Закона о поморској пловидби Србије.

³⁵ Видети: чл. 108, ст. 2 ЗНС.

³⁶ У доктрини се наводи да је, притом, ирелевантно на који начин, односно, којим превозним средством се завешталац вратио у Србију. Видети: С. Марковић, *op. cit.*, стр. 216; И. Бабић, *op. cit.*, стр. 132.

³⁷ Видети: С. Марковић, *op. cit.*, стр. 216; И. Бабић, *op. cit.*, стр. 132-133; М. Креч, З. Павић, Коментар Закона о наслеђивању са судском праксом, Загреб, 1964, стр. 220-221.

сматрамо да би у будућем законском тексту било пожељно извршити корекцију споменуте законске одредбе, на начин сугерисан у домаћој правној књижевности.

2. ВАНРЕДНИ ОБЛИЦИ ЗАВЕШТАЊА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

Као последица прихватања система плурализма облика завештања,³⁸ те у циљу омогућавања што шире слободе завештања, у одређеном броју осталих савремених правних поредака Европе, такође је прихваћена могућност њене реализације путем сачињавања ванредних облика завештања. Од законодавстава која су представљала предмет компаративног приказа, оваква правна регулатива облика завештања прихваћена је у већини бивших југословенских република, као што су Словенија, Македонија, Федерација БиХ и Црна Гора, те у правима Чешке, Пољске, Русије, Француске, Италије, Шпаније и Енглеске. Ваља напоменути да је у готово свим наведеним законодавствима, слободу завештања могуће реализовати и путем сачињавања усменог, као изузетног облика завештања.

Ипак, постоје и они правни системи у којима ванредни облици завештања не представљају правно дозвољени начин изражавања слободе завештања. Узимајући у обзир законодавства земаља која су представљала предмет наше анализе, овакав правни третман, споменути облици завештања имају у правима Хрватске, Бугарске, Словачке, Швајцарске, Аустрије, Мађарске и Немачке. Тако су у појединим од њих, као што су права Бугарске и Словачке, нормирани искључиво редовни облици завештања, што значи да могућност завештајног располагања у ванредним, али ни у изузетним околностима, у њима не постоји.³⁹ У осталим споменутих наследноправним уређењима у којима ванредни облици завештања нису правно уређени, могућност за реализацију слободе завештања је ипак шира, с обзиром на чињеницу да је у њима регулисано и усмено завештање, чије сачињавање је могуће у случају постојања изузетних или ванредних околности, услед којих није могуће располагати у неком од редовних облика завештања.⁴⁰

³⁸ О правно уређеним облицима завештања у савременим правним системима Европе, видети: Ј. Видић Трнинић, Ологографски и алогографски тестамент у српском и упоредном праву, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 4/2016, стр. 1262-1264.

³⁹ Видети: чл. 23 Закона о наслеђивању Бугарске из 1949. године (Internet, <http://lex.bg/laws/ldoc/2121542657>) и чл. 476, ст. 1 Грађанског законика Словачке из 1964. године (Internet, <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1964-40>).

⁴⁰ Видети: чл. 30-39 и чл. 151-166 Закона о наслеђивању Хрватске из 2003. године („*Narodne novine*“, бр. 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013 и 33/2015); чл. 498 Грађанског законика Швајцарске из 1907. године (Internet, <http://www.admin.ch/ch/d/sr/210/index.html>); чл. 577-584 Грађанског законика Аустрије из 1811. године (Internet, https://www.jusline.at/Allgemeines_

2.1. Ванредни облици завештања као правно дозвољени начин изражавања слободе завештања

2.1.1. Ванредни облици завештања у правима земаља насталих на простору бивше СФРЈ

Законодавства готово свих земаља насталих на простору бивше СФРЈ, правно уређују мањи или већи број ванредних завештања: право Македоније – војно, права Црне Горе и Словеније – војно и бродско, а право Федерације БиХ – војно, бродско, као и завештање које се сачињава у авиону.⁴¹ Као последица дугог периода заједничког развијања наследног права, законска регулатива ванредних облика завештања у споменутим законодавствима, у

Buergerliches_Gesetzbuch_(ABGB).html.), 7:13 § Грађанског законика Мађарске из 2013. године (Internet, http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300005.TV), као и чл. 2231 и чл. 2249-2251 Грађанског законика Немачке из 1896. године (Internet, <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>). Напоменућемо да право Немачке регулише и поморско завештање, које, међутим, имајући у виду прописане услове за његову пуноважност, концептуално спада у изузетне облике завештања. Наиме, наследноправно уређење ове земље поред редовних форми завештања, уређује и завештања у изузетним околностима, која се сачињавају усменом изјавом, при чему су захтеви форме посебно строги. Могућност усменог изјављивања последње воље постоји у случају када се завешталац налази у таквим околностима услед којих постоји оправдана бојазан да ће умрети пре него што буде у могућности да сачини завештање пред јавним бележником или када се нађе у месту где му је услед изузетних околности онемогућено или знатно отежано сачињавање јавнобележничког завештања. У оба случаја, завештање се сачињава пред председником општине и два завештајна сведока, с тим што у другом случају оно може бити сачињено и пред три завештајна сведока. Усмена изјаве последње воље могућа је и када се завешталац налази у толико непосредној смртној опасности да је вероватно да се испуњење услова у погледу присуства председника општине не може остварити, у ком случају се она може учинити пред три завештајна сведока. На исти начин, односно усменом изјавом воље пред три истовремено присутна сведока, сачињава се и поморско завештање. Иако се регулише као посебна врста изузетног завештања, теорија је става да потреба за тиме реално не постоји, с обзиром на чињеницу да завешталац када год се налази у изузетним приликама, има могућност да сачини завештање пред три завештајна сведока. Видети: R. Zimmermann, Testamentary Formalities in Germany. V: K. Reid, M. De Waal, R. Zimmermann (Eds.), Testamentary formalities. Comparative Succession Law. Vol. 1. Oxford University Press, 2011, стр. 218.

⁴¹ Поред споменутих ванредних облика, у правима свих ових земаља прописана је и могућност сачињавања усменог завештања, као изузетног облика, у случају када се завешталац налази у изузетним околностима услед којих није у могућности да сачини тестамент у писаној форми. Видети: чл. 90, ст. 1 Закона о наслеђивању Македоније (даље: ЗОН Македоније) из 1996. године („Службен весник на РМ“, бр. 47/1996 и 18/2001 – др. закон); чл. 72, ст. 1 Закона о наслеђивању Словеније (даље: ЗОН Словеније) из 1976. године („Uradni list SRS“, бр. 15/1976, 23/1978 и „Uradni list RS“, бр. 13/1994 – ZN, 40/1994 – odl. US, 117/2000 – odl. US, 67/2001, 83/2001 – OZ, 73/2004 – ZN-C, 31/2013 – odl. US и 63/2016); чл. 77, ст. 1 Закона о наслеђивању у Федерацији БиХ (даље: ЗОН ФБиХ) из 2014. године („Службене новине ФБиХ“, бр. 80/2014); као и чл. 88, ст. 1 Закона о наслеђивању Црне Горе (даље: ЗОН Црне Горе) из 2008. године („Службени лист РЦГ“, бр. 74/2008).

погледу већине аспеката, идентична је оној која је прихваћена и у праву Србије.

Када је реч о војном завештању, наследноправним прописима свих наведених земаља, прописано је да његовом сачињавању може приступити искључиво лице које се налази на војној дужности и то: у време мобилизације или рата (права Црне Горе и Федерације БиХ), ратног стања (право Македоније), односно ванредног или ратног стања (право Словеније).⁴² Као што је то случај и у Србији, војно завештање у свим овим законодавствима, такође, представља модалитет судског завештања, јер се мора саставити према правилима за његово сачињавање.⁴³ Круг лица која су овлашћена за његово састављање, такође је идентичан оном који је прихваћен у нашем праву, осим када је реч о законодавству Словеније, у којем старешина одвојеног одреда нема ово овлашћење.⁴⁴ Напоследку, временско важење војног завештања у законодавствима свих споменутих земаља, ограничено је истим оним роковима, који су, када је реч о овом облику завештања, прописани и у домаћем праву.⁴⁵

Законска регулатива бродског, као другог прихваћеног ванредног облика завештања у правима Словеније, Црне Горе и Федерације БиХ, а у последње споменутом законодавству и завештања које се сачињава у авиону, у погледу свих његових аспеката: лица која могу приступити његовом сачињавању, овлашћеног лица за састављање, правила према којима се оно мора саставити, као и рокова у којима оно(а) важе,⁴⁶ у потпуности одговара регулативи која је у погледу бродског завештања прихваћена и у праву Србије.⁴⁷

⁴² Видети: чл. 73, ст. 1 ЗОН Македоније; чл. 71, ст. 1 ЗОН Словеније; чл. 76, ст. 1 ЗОН ФБиХ; као и чл. 73, ст. 1 ЗОН Црне Горе.

⁴³ Правила за сачињавање судског завештања у свим споменутих законодавствима, идентична су оним која су у погледу начина његовог сачињавања, прихваћена и у праву Србије. Видети: чл. 67-68 ЗОН Македоније, чл. 65-66 ЗОН Словеније, чл. 68-69 ЗОН ФБиХ, као и чл. 69, ст. 1 ЗОН Црне Горе у вези са чл. 192 и чл. 201-203 Закона о ванпарничном поступку Црне Горе („Службени лист РЦГ“, бр. 27/2006)

⁴⁴ Видети: чл. 73, ст. 1 ЗОН Македоније; чл. 71, ст. 1 ЗОН Словеније; чл. 76, ст. 1 ЗОН ФБиХ, као и чл. 73, ст. 1 ЗОН Црне Горе.

⁴⁵ Видети: чл. 73, ст. 2 ЗОН Македоније; чл. 71, ст. 2 ЗОН Словеније; чл. 76, ст. 2 ЗОН ФБиХ, као и чл. 73, ст. 2 ЗОН Црне Горе.

⁴⁶ Видети: чл. 70 ЗОН Словеније, чл. 75 ЗОН ФБиХ, као и чл. 72 ЗОН Црне Горе. Када се ради о сачињавању завештања у босанскохерцеговачком авиону, овлашћено лице за његово састављање је, као и када је реч о бродском завештању, заповедник, у овом случају ваздухоплова.

⁴⁷ Опширније о ванредним облицима завештања у праву Црне Горе, видети: Д. Ђурђевић, *Основи наследног права Црне Горе*, Подгорица, 2010, стр. 150-152. У словеначкој доктрини се сугерише да би се одредбе о завештању које се сачињава на словеначком броду, могле применити и у погледу евентуалног сачињавања завештања у словеначком авиону (иако право ове земље нема посебне прописе о завештању које би се сачињавало у ваздухоплову), при чему би овлашћено лице за његово састављање у овом случају био заповедник

2.1.2. Ванредни облици завештања у правима бивших социјалистичких земаља

2.1.2.1. Ванредни облици завештања у праву Чешке

Законодавство Чешке, од ванредних облика изјаве последње воље, уређује: завештање које се сачињава пред председником општине, на броду или у авиону, као и војно завештање.⁴⁸

Када је реч о завештању које се сачињава пред председником општине, Грађанским закоником Чешке је прописано да оваква могућност постоји у случају оправдане бојазни потенцијалног завештаоца да ће умрети, пре него што буде у могућности да сачини завештање у форми јавне исправе.⁴⁹ У споменутим околностима, осим пред председником општине на чијој територији се налази, сачињавање завештање могуће је и пред неким другим лицем које на основу закона има право да врши овлашћења председника општине, у оба случаја, у присуству два завештајна сведока.⁵⁰

Сачињавање завештања на броду или авиону могуће је од стране лица које се налази на поморском броду који плови под националном заставом Републике Чешке или у авиону регистрованом у Регистру ваздухоплова Републике Чешке. У претходно наведеним околностима, у случају постојања озбиљног разлога, завешталац у присуству два завештајна сведока може изјавити своју последњу вољу пред командантом брода, односно авиона или пред његовим замеником, уколико њих то не спречава да брину о сигурности пловидбе, односно лета.⁵¹

авиона. О војном и бродском завештању у праву Словеније, детаљније видети: К. Зупанчич, Дедовање з уводним појаснили проф. др Карла Зупанчича, Љубљана, 2005, стр. 79-80.

⁴⁸ Грађански законик Чешке регулише и усмено, као изузетан облик завештања. Његово сачињавање је дозвољено у изузетним околностима, односно у ситуацијама које представљају изненадну, одређену и непосредну опасност за живот, као и када се завешталац налази на месту где је нормалан, уобичајени друштвени контакт онемогућен услед неког изненадног, односно непредвиђеног догађаја, због чега није разумно очекивати да се завештање може сачинити у некој другој форми. Видети: § 1542, ст. 1 Грађанског Законика Чешке (даље: ГЗ Чешке) из 2012. године (Internet, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>).

⁴⁹ Могућност сачињавања јавног завештања у редовним околностима, предвиђена је у § 1537 ГЗ Чешке. Оно се саставља у форми јавнобележничког записа, сходно одговарајућим одредбама Закона о јавним бележницима и њиховим активностима Чешке из 1992. године (Internet, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-358>). Овај закон садржи специјалне одредбе којима је регулисан поступак сачињавања завештања од стране особа које нису у стању да читају или пишу, које су глуве или неме, али су у стању да читају и пишу или нису у стању ни да читају или пишу, као и оних које не знају језик који је у службеној употреби. У свакој од споменутих ситуација, потребно је учешће два потпуно пословно способна завештајна сведока, а у појединим од њих и лица од поверења које је у стању да комуницира са завештаоцем, као и тумача. Видети: чл. 65-69 Закона о јавним бележницима и њиховим активностима Чешке.

⁵⁰ Видети: § 1543 ГЗ Чешке.

⁵¹ Видети: § 1544, ст. 1 ГЗ Чешке.

Напоследку, војно завештање се може сачинити током оружаних сукоба или војних операција од стране војника или других лица која улазе у састав оружаних снага, пред командантом војне јединице или пред другим лицем које има најмање чин официра, такође у присуству два завештајна сведока.⁵²

Споменуто завештање добијају својство јавне исправе када их овлашћено лице прочита завештаоцу у присуству два завештајна сведока, пред којима завешталац мора потврдити да је то његова последња воља, односно, признати завештање и потписати га, при чему оно мора бити потписано и од стране завештајних сведока и овлашћеног лица. Међутим, завештање у погледу којег нека од споменутих формалности није испоштована, нарочито она која се односи на потребу потписа завештајних сведока, остаје пуноважно, уколико се може поуздано утврдити да је у њему садржана последња воља завештаоца, с тим што оно у овом случају нема својство јавне исправе.⁵³ Уопште, имајући у виду околности у којима се сачињавају споменуто ванредно завештање, Грађански законик Чешке ублажава формалне услове њихове пуноважности. У том смислу, њиме је предвиђено да завештајни сведоци приликом њиховог сачињавања могу бити и лица која су напунила 15 година живота, као и она која имају ограничену пословну способност, уколико су у стању да веродостојно опишу чињенице које су од значаја за њихову пуноважност. Поред тога, ова завештања остају на снази чак и уколико нису потписана од стране завештаоца и сведока, уколико они нису могли да се потпишу или због неког другог озбиљног разлога, под условом да је то експлицитно наведено у њима.⁵⁴

У циљу чувања споменутих завештања, право Чешке прописује одређене обавезе овлашћених лица које се односе на начин поступања са њима, након што дође до њиховог сачињавања. Уколико је последња воља изјављена на броду, односно у авиону, командант брода, односно авиона дужан је да то забележи у дневник брода, односно авиона, те да завештање без непотребног одлагања преда Амбасади Чешке Републике која је најближа страном луци у коју брод пристаје, односно месту где авион у иностранству слеће или државном органу у којем је брод, односно авион регистрован.⁵⁵ У случају сачињавања војног завештања, оно се без непотребног одлагања мора доставити команданту претпостављене команде, који га је дужан неодложно доставити Министарству одбране Републике Чешке.⁵⁶ Напоследку, законодавство Чешке прописује обавезу председника општине, уколико је завешта-

⁵² Видети: § 1545, ст. 1 ГЗ Чешке.

⁵³ Видети: § 1547 ГЗ Чешке.

⁵⁴ Видети: § 1548 ГЗ Чешке.

⁵⁵ Видети: § 1544, ст. 2 ГЗ Чешке.

⁵⁶ Видети: § 1545, ст. 2 ГЗ Чешке.

ње сачињено пред њим, односно споменутог овлашћеног органа коме је завештање предато, уколико је реч о бродском, војном или завештању сачињеном у авиону да без одлагања обезбеде његово депоновање код јавног бележника.⁵⁷

Временско важење свих споменутих завештања је ограничено. У том смислу, Грађанским закоником Чешке прописано је да уколико је завешталац надживео претходно наведене околности, она престају да важе истеком рока од три месеца од момента њиховог сачињавања, при чему се у споменути рок не урачунава време за које је завешталац био онемогућен да своју последњу вољу изјави у облику јавног завештања.⁵⁸

2.1.2.2. Ванредни облици завештања у праву Пољске

Право Пољске, као ванредне облике завештања, уређује: завештање које се сачињава током путовања бродом или авионом и војно завештање.⁵⁹

Завештање које се сачињава на броду и у авиону, према Грађанском законуку Пољске, могуће је сачинити током путовања на пољском поморском броду или у авиону. У овим случајевима, завешталац може изјавити своју последњу вољу пред заповедником брода или авиона или његовим замеником, а у присуству два завештајна сведока. Споменуто овлашћено лице дужно је да о томе сачини писмену исправу, назначавајући у њој датум изјављивања последње воље, као и да је прочита завештаоцу у присуству сведока. Завештање мора бити потписано од стране завештаоца, сведока и овлашћеног лица, а уколико завешталац није у стању да се потпише, разлог за то мора бити назначен у исправи о сачињеном завештању. Дакле, ова завештања, као што је то случај и у већини осталих законодавстава Европе, представљају јавне облике завештања.⁶⁰ Специфичност регулативе облика завештања у праву Пољске огледа се у чињеници да уколико претходно наведену форму није могуће испоштовати, завешталац у споменутих околностима може

⁵⁷ Видети: § 1546 ГЗ Чешке.

⁵⁸ Видети: § 1549 ГЗ Чешке.

⁵⁹ Грађански законик Пољске уређује и усмено, као изузетну форму завештања, чије је коришћење могуће када се лице налази у неминовној смртној опасности, те када због постојања изузетних околности, сачињавање завештања у некој од редовних форми није могуће или је повезано са претераним тешкоћама. Видети: чл. 952, ст. 1 Грађанског законика Пољске (даље: ГЗ Пољске) из 1964. године (Internet, <https://supertrans2014.files.wordpress.com/2014/06/the-civil-code.pdf>).

⁶⁰ Према чл. 950 ГЗ Пољске, јавно завештање у редовним околностима се сачињава у форми јавнобележничког записа. Опширније о наведеном облику завештања, видети: F. Zoll, Testamentary Formalities in Poland. У: K. Reid, M. De Waal, R. Zimmermann (Eds.), Testamentary formalities. Comparative Succession Law. Vol. 1. Oxford University Press, 2011, стр. 277-278.

сачинити усмено завештање,⁶¹ чак и уколико нису испуњени остали услови за његово сачињавање.⁶²

Војно завештање као други могући ванредни облик завештања,⁶³ могуће је сачинити за време рата, мобилизације или у заробљеништву. Последњу вољу у споменутим околностима могуће је изјавити пред војним судијом. Као и када је реч о завештању које се може сачинити за време путовања бродом или авионом, споменуто овлашћено лице је дужно да о томе сачини писмену исправу, назначавајући место и датум изјављивања последње воље. Након тога, она мора бити прочитана завештаоцу, те потписана, како од стране њега, тако и од стране војног судије. Ако завешталац не може да се потпише, у исправу о сачињеном завештању мора бити забележен разлог за ову немогућност. Међутим, војно завештање може се сачинити и изјављивањем последње воље пред три завештајна сведока, од којих један има задатак да исту сажме у писану форму. Напослетку, завешталац који се налази у непосредној смртној опасности услед болести или повреде или којем је сачињавање војног завештања на претходно изнете начине немогуће или веома тешко, може да га сачини и изјављујући усмено последњу вољу пред два завештајна сведока, који не морају бити присутни у исто време. У овом случају, аналогно се примењују одговарајуће одредбе Грађанског законика Пољске о усменом завештању.⁶⁴

Споменути ванредни облици завештања престају да важе истеком рока од шест месеци од престанка околности које су довеле до њиховог сачињавања, с тим што се у споменути рок не урачунава време за које је завешталац био онемогућен да сачини завештање у неком од законом предвиђених редовних облика.⁶⁵

2.1.2.3. Ванредни облици завештања у праву Русије

Према Грађанском Кодексу Русије, завештање у редовним околностима мора бити сачињено у писаној форми и према општем правилу, потврђено од стране јавног бележника.⁶⁶ Међутим, у одређеним посебним околностима, када се завешталац не може обратити јавном бележнику, завештање може бити потврђено и од стране другог овлашћеног лица.

⁶¹ Видети: чл. 953 ГЗ Пољске.

⁶² У доктрини се за то, примера ради, наводи немогућност овлашћеног лица да приступи сачињавању завештања због испуњења својих дужности у хитним ситуацијама. Видети: F. Zoll, *op. cit.*, стр. 280.

⁶³ Видети: чл. 954 ГЗ Пољске.

⁶⁴ Видети: F. Zoll, *op. cit.*, стр. 280.

⁶⁵ Видети: чл. 955 ГЗ Пољске.

⁶⁶ Видети: чл. 1124, ст. 1, тач. 1 Грађанског кодекса Русије (даље: ГК Русије) из 2001. године (Internet, <http://base.garant.ru/10164072/>).

У том смислу, Грађанским Кодексом ове земље, прописано је да завештајно способном лицу које се налази на лечењу у болници, другој здравственој установи или у дому за стара лица и инвалиде, завештање сачињава главни лекар, његов заменик или дежурни лекар болнице и друге здравствене установе, као и начелник болнице, односно директор или главни лекар у домовима за стара и инвалидна лица. Уколико се потенцијални завешталац налази на броду који плови под руском заставом, завештање се сачињава од стране заповедника брода. У случају када је потенцијални завешталац члан истраживачких, арктичких или других сличних експедиција, овлашћено лице за сачињавање завештања је начелник оваквих експедиција. Лицима која се налазе на војној дужности, а у местима где се налази дислоцирана војна јединица у којима нема јавног бележника и цивилима који се у њој налазе на дужности, члановима њихових породица, као и члановима породице лица на војној дужности, завештање сачињава командир конкретне војне јединице. Лицу које се налази у затворској установи, завештање ће бити сачињено од стране управника места лишења слободе.⁶⁷ Напослетку, у случају непостојања јавног бележника у насељеном месту, а такође и на територији друге државе, овлашћена лица за сачињавање завештања су службеници органа месне самоуправе и конзулских установа Русије.⁶⁸

Споменута завештања морају бити потписана од стране завештаоца у присуству овлашћеног лица које потврђује завештање и завештајних сведока, чије је учешће приликом њиховог сачињавања обавезно. У свему осталом, она су, у погледу формалних услова њихове пуноважности, без обзира на изнете прилике у којима се сачињавају, потпуно изједначена са јавнобележнички потврђеним завештањем.⁶⁹ У погледу овако сачињених завештања

⁶⁷ Видети: чл. 1127, ст. 1 ГК Русије.

⁶⁸ Видети: чл. 1125, ст. 7 ГК Русије у вези са чл. 37-38 Основа законодавства Русије о нотаријату из 1993. године (Internet, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_1581/). Више о наведеним завештањима, видети: В. О. Гаврилов, Коментарий к разделу V части III ГК РФ, Наследственное право, Санкт-Петербург, 2003, стр. 59-63; Т.Е. Абова, М.М. Богуславский, А. Г. Светланов, Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, Части третьей, Москва, 2004, стр. 30; Б.А. Булаевский, Р.И. Виноградова, А. Ф. Ефимов, Т.Л. Левшина, Е.А. Павлова, И. В. Пантелеева, Н.В. Сучкова, М.Л. Шелютто, О.Ю. Шиловост, К.Б. Ярошенко, Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, Части третьей, Москва, 2007, стр. 57-59.

⁶⁹ Видети: чл. 1127, ст. 2 ГК Русије. Према ГК Русије, јавнобележнички потврђено завештање мора бити написано од стране завештаоца или према његовим речима, од стране јавног бележника, при чему је у оба случаја допуштено коришћење техничких средстава. Након изјављивања последње воље пред јавним бележником, завешталац је дужан да прочита текст завештања у његовом присуству, а уколико из неких разлога, он то није у стању да учини, текст завештања ће му бити прочитан од стране јавног бележника. Завешталац својеручним потписом у присуству јавног бележника, потврђује да текст завештања одговара његовој вољи. Уколико због физичких недостатака, теже болести или

не постоји временско ограничење њихове важности, без обзира на евентуални престанак околности у којима је дошло до њиховог сачињавања.⁷⁰

2.1.3. Ванредни облици завештања у правима земаља романске правне традиције

2.1.3.1. Ванредни облици завештања у праву Француске

Законодавство Француске, од ванредних облика завештања уређује: војно, завештање које се сачињава у изолацији, као и поморско завештање.⁷¹

Војно завештање, према Грађанском законик Француске, може бити сачињено од стране војника, припадника државне морнарице, као и лица ангажованих у војсци. Овом формом завештања, споменути лица могу се користити у рату, током операција одржавања реда и пацификације, као и приликом размештања француских трупа на територији стране државе у виду окупације или интервенције у складу са међународним споразумима.⁷² Војно завештање сачињава се пред надређеним официром или пред војним лекаром одређеног чина и то у присуству два завештајна сведока. Оно се може сачинити и пред два интендантска чиновника или официра комесаријата или пред једним интендантским чиновником или официром комесаријата у присуству два завештајна сведока. Уколико се ради о одвојеном одреду, а нико од претходно споменутих овлашћених лица није присутан, завештање се може сачинити пред командујућим официром одреда, такође у присуству два завештајна сведока. Законик изричито предвиђа да могућност сачињавања војног завештања на претходно изнети начин припада и заробљеницима.⁷³ Напослетку, завешталац који је болестан или рањен и налази се у болници или војном санитету, ово завештање може сачинити пред главним лекаром

неписмености, завешталац није у стању да својеручно потпише завештање, оно по његовом захтеву може бити потписано од стране неког другог лица, у његовом и у присуству јавног бележника. Завештајни сведок може присуствовати приликом сачињавања и јавнобележничког потврђивања завештања, само на основу воље завештаоца, у ком случају завештање мора бити потписано и од стране сведока. Видети: чл. 1125, ст. 1-4 ГК Русије.

⁷⁰ Право Русије, као што је то случај и у већини осталих поредака Европе која уређују ванредне облике завештања, нормира и завештање у изузетним околностима, чије је сачињавање могуће када због непосредне опасности по живот и тренутних изузетних околности, не постоји могућност сачињавања завештања ни у једном другом облику. Ово завештање сачињава се у простој писаној форми. Видети: чл. 1129, ст. 1, тач.1 ГК Русије.

⁷¹ Законодавство Француске, поред редовних, правно уређује још само ванредне облике завештања. Наиме, Грађански законик Француске (даље: ГЗ Француске) из 1804. године (Internet, <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721>) не регулише усмено, као изузетну форму завештања.

⁷² Видети: чл. 981, ст. 1 у вези са чл. 93, ст. 2 ГЗ Француске.

⁷³ Видети: чл. 981, ст. 1 и 3 ГЗ Француске.

без обзира на чин који поседује и то у присуству руководећег административног официра, или у његовом одсуству, у присуству два завештајна сведока.⁷⁴

Сачињавање другог споменутог ванредног облика завештања, тзв. завештања у изолацији, дозвољено је у месту са којим је било каква комуникација немогућа због постојања заразних болести. Могућност изјаве последње воље у наведеним околностима имају све особе које се налазе на оваквом месту, независно од чињенице да ли су заражени болешћу. Она се изјављује пред судијом или општинским службеником у присуству два завештајна сведока. Сачињавање завештање пред споменутим овлашћеним лицима, могуће је и на острву које припада француској територији где нема јавног бележника, нити могућност комуникације са континенталним делом.⁷⁵

Напоследку, поморско завештање може се сачинити на броду, током пловидбе или приликом заустављања у луци, када је комуникација са копном онемогућена. Оно се може сачинити и у случају када се брод налази у страниој луци у којој не постоји дипломатско-конзуларни представник који врши функције јавног бележника. Лице које се налази на државном броду, у напред наведеним случајевима, може изјавити своју последњу вољу пред административним официром или у његовом одсуству пред командантом, односно неким другим лицем које врши његове дужности и то у присуству два завештајна сведока. На осталим бродовима, изјава последње воље даје се пред капетаном или морнарима који имају одређена овлашћења на броду (мастерима и скиперима) или у њиховом одсуству, од стране неког другог лица које врши њихове дужности.^{76 77}

Сам поступак сачињавања споменутих ванредних облика завештања одговара начину на који се сачињава и јавнобележничко, као редовна форма завештања, представљајући заправо његову прилагођену верзију.⁷⁸ У том

⁷⁴ Видети: чл. 982 ГЗ Француске.

⁷⁵ Видети: чл. 985-986 ГЗ Француске.

⁷⁶ Видети: чл. 988, ст. 1 ГЗ Француске.

⁷⁷ У делу у којем су садржана посебна правила у погледу ванредних облика завештања, ГЗ Француске регулише и могуће форме завештајних располагања држављана Француске када се налазе у иностранству. Видети: чл. 999 ГЗ Француске.

⁷⁸ ГЗ Француске прописује да се завештаоцу који своју последњу вољу у редовним околностима изјављује у јавној форми (*la testament authentique*), завештање саставља у присуству два јавна бележника или једног јавног бележника, у ком случају је потребно и присуство два завештајна сведока. Уколико се завештање изјављује у присуству два јавна бележника, један од њих га по диктату завештаоца бележи или даје да се завештање забележи руком или механичким путем. И у случају када се завештање изјављује пред једним јавним бележником, завешталац га мора диктирати јавном бележнику, који га сам бележи или даје да се он забележи руком или механичким путем. У оба случаја, након што је завештање сачињено, оно мора бити прочитано завештаоцу. Завештање мора бити потписано од стране завештаоца у присуству јавног бележника и сведока. Уколико завешталац изјави да не уме или не може да се потпише, јавни бележник ће забележити његову личну и изричиту изјаву

смислу, о изјављеној последњој вољи завештаоца, овлашћено лице сачињава писмену исправу, која му мора бити прочитана, те потписана од стране завештаоца, овлашћеног лица и сведока. Ако завешталац изјави да не уме или да није у стању да се потпише, о овоме мора бити учињена напомена у завештању, уз навођење разлога због којег је спречен у томе. У случају када је за сачињавање завештања потребно присуство два сведока, дозвољено је и да се само један од њих потпише, с тим што и овоме мора бити учињена напомена у завештању, уз навођење разлога због којег је један од сведока у томе онемогућен.⁷⁹

У циљу њиховог адекватног чувања, Грађански законик Француске, посебну пажњу посвећује начину поступања са сачињеним војним и бродским завештањем. Тако је њиме прописано да она морају бити сачињена у два примерка, те да се, уколико здравствено стање завештаоца то онемогућава, мора сачинити препис оригиналног примерка завештања.⁸⁰ Уколико је реч о војном завештању, у моменту када се стекну услови за то, оба примерка оригинала завештања, односно оригинал и препис, у затвореној и запечаћеној коверти, одвојено и преко различитих курира, морају бити достављени Министарству одбране или поморства, које их даље прослеђује јавном бележнику којег је навео завешталац, а ако он то није учинио, председнику јавнобележничке коморе према месту последњег пребивалишта завештаоца.⁸¹ У случају поморског завештања, приликом првог заустављања брода у страниј луци у којој постоји дипломатско-конзуларно представништво Француске, један примерак оригинала завештања или препис, у затвореној или запечаћеној коверти мора бити достављен дипломатско-конзуларном представнику, које ће га проследити Министарству поморства. По доласку брода у француску луку, оба примерка оригинала завештања или оригинал и препис, у затвореној и запечаћеној коверти, одвојено и преко различитих курира, морају бити достављени Министарству поморства. У оба случаја, оно их даље прослеђује јавном бележнику којег је навео завешталац, а ако он то није учинио, председнику јавнобележничке коморе према месту последњег пребивалишта завештаоца.⁸²

Важење свих споменутих ванредних облика завештања је временски ограничено. Тако, војно и поморско завештање престају да важе истеком рока од шест месеци од момента када се завешталац нађе у месту где може

о томе, као и узрок због којег је спречен да потпише завештање. Завештање морају потписати и сведоци и јавни бележник. Видети: чл. 971 и члан 972, став 1-3, као и чл. 973-974 ГЗ Француске.

⁷⁹ Видети: чл. 996-998 ГЗ Француске.

⁸⁰ Видети: чл. 983, ст. 1-2 и чл. 990 ГЗ Француске.

⁸¹ Видети: чл. 983, ст. 3 ГЗ Француске.

⁸² Видети: чл. 991-992 ГЗ Француске.

да сачини неку од редовних форми завештања, из чега јасно произилази да њихово сачињавање није могуће, уколико је могуће коришћење неког од редовних облика завештања. Уколико се у току трајања овог рока, завешталац поново нађе у некој од напред наведених ситуација у којима може сачинити ова завештања, тада се њихова важност продужује за све време трајања новонастале ситуације, као и шест месеци по њеном престанку.⁸³ Завештање сачињено у изолацији престаје да важи истеком рока од шест месеци након што је дошло до успостављања комуникације са местом где је завештање сачињено или након завештаоачевог одласка у место са којим до прекида комуникације није дошло.⁸⁴

2.1.3.2. Ванредни облици завештања у праву Италије

Као ванредни облици завештања, у праву Италије, уређени су: завештање које се сачињава у случају заразних болести, јавних непогода или несрећа, бродско, војно, као и завештање које се сачињава у авиону.⁸⁵ Ова завештања сврставају се у јавне облике, при чему је свако од њих регулисано понаособ, с тим што су одређене формалности које морају бити испоштоване приликом њиховог сачињавања исте.

Када је реч о првом наведеном завештању, Грађанским закоником Италије прописано је да се завешталац њиме може користити у случају када не може користити редовне форме завештања, због тога што се налази на месту где постоје споменуте околности (заразне болести, јавна непогода или несрећа). У овом случају, он своју последњу вољу може саопштити пред јавним бележником,⁸⁶ судијом или посредником у месту, градоначелником, односно његовим замеником или министром, а у присуству два завештајна сведока који су напунили 16 година, о чему се сачињава писмена исправа коју потписују овлашћено лице, завешталац и сведоци. Уколико завешталац или сведо-

⁸³ Видети: чл. 984 и чл. 994 ГЗ Француске.

⁸⁴ Видети: чл. 987 ГЗ Француске. О поступку сачињавања наведених привилегованих облика завештања, опширније видети: F. Terré, Y. Lequette, *Droit civil, les successions, les libéralités*, Paris, 1997, стр. 317-318.

⁸⁵ У законодавству Италије, као што је то случај и у Француској, усмено завештање, као изузетан облик, није правно регулисано. Наиме, Грађански законик Италије (даље: ГЗ Италије) из 1942. године (Internet, http://www.jus.unitn.it/cardoza/Obiter_Dictum/codciv/Codciv.htm), уређује само редовне и ванредне облике завештања.

⁸⁶ ГЗ Италије предвиђа да завештаоцу који у редовним околностима своју последњу вољу изјављује у јавној форми, завештање према његовом казивању саставља јавни бележник у присуству два пунолетна завештајна сведока. Сачињену писмену исправу о завештању, јавни бележник је дужан да прочита завештаоцу у присуству сведока. Након потврђивања од стране завештаоца, завештање мора бити потписано од стране завештаоца, сведока, као и јавног бележника. Видети: чл. 603 ГЗ Италије.

ци нису у стању да се потпишу, разлог за то мора бити наведен у завештању.⁸⁷ У питању је поједностављена верзија јавног завештања које се сачињава у редовним околностима, с обзиром на могућност непотписивања од стране завештаоца и сведока, као и с обзиром на чињеницу да завештајни сведоци могу бити чак и малолетна лица.⁸⁸

За разлику од претходно споменутог, Грађански законик Италије сачињавање бродског, као и завештања које се сачињава у авиону, не условљава немогућношћу завештаоца да користи редовни облик изјаве последње воље. Ипак, став доктрине је да само присуство на броду, односно у авиону, није довољно да омогући коришћење овог облика завештања. Другим речима, поред тога, неопходно је да је редовну форму завештања тешко или немогуће употребити.⁸⁹ Лица која се налазе на броду или у авиону, своју последњу вољу изјављују пред командантом брода, односно авиона, у присуству два завештајна сведока, с тим што је приликом сачињавања завештања у авиону, довољно и присуство једног сведока.⁹⁰ Писмено засведочена исправа од стране споменутог овлашћеног лица саставља се у два оригинална примерка, коју потписују овлашћено лице, завешталац и сведоци. Уколико завешталац или сведоци нису у стању да се потпишу, разлог за то мора бити наведен у завештању.⁹¹

Напослетку, војно завештање могу сачинити припадници војних снага који учествују у рату, налазе се у ратној зони или су заробљени, те када су распоређени изван своје земље или у месту где је прекинута комуникација.⁹² Имајући у виду споменуте околности у којима се може сачинити, у доктрини је изнет став према којем је коришћење форме војног завештања, такође условљено немогућношћу завештаоца да употреби неки од редовних облика завештања, иако то у Грађанском законик у Италије није експлицитно споменуто.⁹³ У наведеним околностима, последња воља може се изјавити пред војним званичником или свештеником, као и службеником Црвеног крста. О томе се сачињава писмена исправа коју потписује неко од споменутих овлашћених лица, завешталац и сведоци, при чему уколико завешталац

⁸⁷ Видети: чл. 609 ГЗ Италије.

⁸⁸ У доктрини се као примери околности у којима је могуће сачињавање овог облика завештања наводе случајеви избијања епидемије, моментално одвијање катастрофалног догађаја, као што је земљотрес, те ситуација када је завешталац био жртва несреће која је довела до озбиљних повреда или опасности по живот. Видети: A. Braun, *Testamentary Formalities in Italy*. У: K. Reid, M. De Waal, R. Zimmermann (Eds.), *Testamentary formalities. Comparative Succession Law*. Vol. 1. Oxford University Press, 2011, стр. 135.

⁸⁹ Видети: A. Braun, *op. cit.*, стр. 135.

⁹⁰ Видети: чл. 611, ст. 1, чл. 612, ст. 1 и чл. 616, ст. 1-2 ГЗ Италије.

⁹¹ Видети: чл. 612, ст. 1 Италије.

⁹² Видети: чл. 618, ст. 1 ГЗ Италије.

⁹³ Видети: A. Braun, *op. cit.*, стр. 136.

или сведоци нису у стању да се потпишу, разлог за то мора бити наведен у завештању.⁹⁴

Грађански законик Италије садржи и посебна правила којима је регулисан начин поступања са састављеним бродским и војним завештањем. У том смислу, њиме је прописано да се бродско завештање задржава међу документима брода, при чему се о њему ставља забелешка у дневнику брода или књизи морепловства, као и међу листом посаде, док се у погледу завештања сачињеног у авиону ставља забелешка у дневнику путовања.⁹⁵ Уколико брод доспева у страну луку, командант брода је дужан да овлашћеним конзуларним властима достави један примерак оригинала завештања, као и једну копију забелешке учињене у дневнику брода или књизи морепловства, као и међу листом посаде, а уколико стиже у земљу, оба примерка оригинала завештања заједно са копијом учињених забелешки и то овлашћеном локалном поморском органу.⁹⁶ Они су дужни да сачине записник о достављању завештања, те да га заједно са документима које су примили доставе Министарству одбране или Министарству поморства, која примерак оригинала завештања задржавају у својој архиви, а сва остала документа прослеђују јавном бележнику према месту последњег пребивалишта или боравишта завештаоца.⁹⁷ Споменута правила примењују се и у погледу завештања које се сачињава у авиону, с тим што овлашћења која имају поморске власти, у овом случају припадају ваздухопловним властима.⁹⁸ Када је реч о сачињеном војном завештању, оно неодложно мора бити послато надлежном Министарству, које ће наредити његово депоновање у јавнобележничкој архиви према месту последњег пребивалишта или боравишта завештаоца.⁹⁹

С обзиром на специфичне околности у којима се сачињавају, сва споменута завештања су ограниченог важења. Завештање које је сачињено у случају заразних болести, јавних непогода или несрећа, престаје да важи истеком рока од три месеца од престанка разлога који је завештаоца спречио да користи неки од редовних облика завештања.¹⁰⁰ Бродско, завештање сачињено у авиону, као и војно завештање престају да важе, такође, истеком рока од три месеца, који у овом случају почиње да тече од момента када се завешталац нађе у месту у којем може да сачини неки од редовних облика завештања.¹⁰¹

⁹⁴ Видети: чл. 617, ст. 1 ГЗ Италије.

⁹⁵ Видети: чл. 612, ст. 2 и чл. 616, ст. 4 ГЗ Италије.

⁹⁶ Видети: чл. 613, ст. 1-2 ГЗ Италије.

⁹⁷ Видети: чл. 614 ГЗ Италије.

⁹⁸ Видети: чл. 616, ст. 3 ГЗ Италије.

⁹⁹ Видети: чл. 617, ст. 2 ГЗ Италије.

¹⁰⁰ Видети: чл. 610, ст. 1 ГЗ Италије.

¹⁰¹ Видети: чл. 615 и чл. 618, ст. 2 ГЗ Италије.

2.1.3.3. Ванредни облици завештања у праву Шпаније

Грађански законик Шпаније, од ванредних облика завештања, правно нормира: војно и поморско завештање.¹⁰²

Војно завештање се може сачинити за време рата и војних похода од стране војника, волонтера, таоца, заробљеника, као и других лица ангажованих у војсци, пред овлашћеним лицем које има најмање чин капетана.¹⁰³ Уколико је завешталац болестан или повређен, последња воља може се изјавити и пред болничким свештеником или лицем које му помаже.¹⁰⁴ У споменутим околностима, војно завештање може се сачинити у отвореној форми, као врсти јавног завештања које се у редовним околностима сачињава пред јавним бележником, с тим што је, за разлику од њега, приликом сачињавања војног завештања увек неопходно учешће два завештајна сведока.¹⁰⁵ ¹⁰⁶ Међутим, војно завештање може се сачинити и у затвореној форми пред ратним комесаром, који ће у овом случају обављати дужности јавног бележника, сходно одговарајућим одредбама Грађанског законика Шпаније којима је регулисана ова врста јавног завештања у редовним околностима. Као што је то случај и приликом сачињавања отворене форме војног завештања, у овом случају, такође је обавезно учешће два

¹⁰² Видети: чл. 677 Грађанског законика Шпаније (даље: ГЗ Шпаније) из 1889. године (Internet, <http://civil.udg.es/normacivil/estatal/CC/indexcc.htm>). Поред војног и поморског, ГЗ Шпаније, у делу у којем су регулисани споменути специјални облици завештања, регулише и могуће облике завештајних располагања држављана Шпаније када се налазе у иностранству. Видети: чл. 732-734 ГЗ Шпаније.

¹⁰³ Видети: чл. 716, ст. 1 ГЗ Шпаније. Доктрина је става да се наведена одредба у пракси тумачи шире, те да је сачињавање војног завештања могуће и у одсуству формалне декларације рата, па и у оквиру војних мисија за хуманитарну помоћ. Видети: S. C. Lapuente, *Testamentary Formalities in Spain*. У: K. Reid, M. De Waal, R. Zimmermann (Eds), *Testamentary formalities. Comparative Succession Law*. Vol. 1. Oxford University Press, 2011, стр. 86.

¹⁰⁴ Видети: чл. 716, ст. 3 ГЗ Шпаније.

¹⁰⁵ Видети: чл. 716, ст. 5 ГЗ Шпаније.

¹⁰⁶ Према ГЗ Шпаније, отворено јавно завештање се у редовним околностима сачињава пред јавним бележником и то на основу усменог казивања завештаоца или његовог већ унапред сачињеног писмена. Приликом његовог сачињавања, присуство два завештајна сведока потребно је само у посебним ситуацијама. Након што изјави своју последњу вољу на један од претходно изнетих начина, јавни бележник ће сачинити писмену исправу о томе, те завештаоцу прочитати наглас завештање како би утврдио да ли је оно у складу са његовим правим намерама, упозоравајући га притом на његово право да га и сам прочита. Након тога, завештање ће бити потписано од стране завештаоца, завештајних сведока, те других лица у ситуацијама када је њихово учешће потребно приликом сачињавања завештања, као и јавног бележника. Уколико завешталац изјави да не зна или да није у стању да се потпише, оно ће бити потписано од стране једног од два присутна завештајна сведока (чије је присуство у овом случају обавезно), а на захтев завештаоца. Детаљно о поступку сачињавања отвореног јавног завештања у редовним околностима, видети: чл. 694-699 ГЗ Шпаније.

завештајна сведока.^{107 108} Напоследку, у току битке, напада, борбе, те уопште, у случају постојања непосредне опасности од ратних деловања, војно завештање се може сачинити и усменим изјављивањем воље пред два завештајна сведока.¹⁰⁹

Поморско завештање, такође се може сачинити у отвореној или затвореној форми, од стране лица која се налазе на броду. Ако је у питању ратни брод, оно се изјављује пред благајником, односно рачуновођом или неким другим лицем које врши његове дужности, у присуству два завештајна сведока који могу да виде и разумеју завештаоца, уз одобрење команданта брода или лица које поступа уместо њега. Ако је у питању трговачки брод, оно се изјављује пред капетаном брода или лицем које поступа уместо њега, такође у присуству два завештајна сведока. У оба случаја, сведоци се бирају из реда путника, уколико их има, при чему један од њих мора бити у стању да се потпише, што ће бити дужан да учини и за себе и за завештаоца, ако завешталац не зна или није у стању да се потпише.¹¹⁰ Попут војног завештања,

¹⁰⁷ Видети: чл. 717 и чл. 721 ГЗ Шпаније.

¹⁰⁸ Према ГЗ Шпаније, затворено јавно завештање се у редовним околностима сачињава у писаној форми (било од стране завештаоца својеручно или путем механичких средстава, било од стране неког другог лица а на захтев завештаоца). Оно мора бити потписано од стране завештаоца на крају текста завештања, уколико га је он сачинио својеручно, односно, како на свакој страни, тако и на крају текста завештања, уколико је сачињено путем механичких средстава или од стране неког другог лица. Уколико завешталац не уме или није у стању да га потпише, на његов захтев, завештање ће бити потписано од стране неког другог лица, на свакој страни, као и на крају текста, уз назначивање узрока ове немогућности. Завештање се ставља у затворену и запечаћену коверту или се затвара и печати пред јавним бележником, пред којим је завешталац у обавези да потврди да је у њој садржана његова последња воља, изјављујући да ли је завештање написао он или неко друго лице или је то учињено механичким средством, те на који је од претходно споменутих начина завештање потписано. Јавни бележник на самој коверти у којој је садржано завештање ставља одговарајућу потврду о сачињењу завештања, која мора бити потписана од стране завештаоца који је то у стању да учини, завештајних сведока када је њихово учешће потребно приликом сачињавања завештања, као и од стране јавног бележника. Уколико завешталац изјави да не зна или да није у стању да се потпише, на његов захтев потписаће га један од два завештајна сведока, који у овом случају морају бити присутни приликом сачињавања завештања. Детаљно о поступку сачињавања затвореног јавног завештања, видети чл. 706-715 ГЗ Шпаније.

¹⁰⁹ Видети: чл. 720, ст. 1 Шпаније. Усмено завештање у праву ове земље није нормирано као посебан облик изјаве последње воље, с тим што је сачињавање завештања усменим путем, ипак дозвољено. Наиме, ГЗ Шпаније прописује да завешталац, било усменом изјавом, било у писаном облику, последњу вољу може изјавити и у изузетним околностима, а оне се односе на непосредну смртну опасност или стање епидемије. У случају непосредне смртне опасности, неопходно је истовремено присуство пет сведока, старијих од 18 година, док је у случају стања епидемије потребно истовремено присуство три сведока, старијих од 16 година. Видети: чл. 700-701 ГЗ Шпаније.

¹¹⁰ Видети: чл. 722, ст. 1-4 ГЗ Шпаније.

поморско завештање такође може бити сачињено и усменом изјавом воље пред два завештајна сведока, како од стране посаде, тако и од стране путника ратних и трговачких бродова, а у случају опасности од бродолома.¹¹¹

Као што је то случај и у осталим законодавствима земаља романске правне традиције, тако и Грађански законик Шпаније нарочиту пажњу посвећује чувању војног и поморског завештања. Тако је њиме предвиђено да независно од тога да ли је сачињено у отвореној или затвореној форми, војно завештање у најкраћем могућем року мора бити достављено Министарству одбране, које ће га уколико је завешталац преминуо проследити јавном бележнику према месту његовог последњег пребивалишта.¹¹² Уколико је војно завештање сачињено усменом изјавом воље, завештајни сведоци су у обавези да о томе обавесте ратног ревизора или службеника Министарства правде при војсци, након чега се са овако сачињеним завештањем поступа, као и у случају када се ради о војном завештању сачињеном у отвореној или затвореној форми.¹¹³ Када је реч о поморском завештању које је сачињено на отвореном мору и у отвореној форми, Грађански законик Шпаније прописује обавезу његовог чувања од стране команданта, односно капетана брода, уз забелешку његовог постојања у дневнику брода, која мора бити учињена и погледу сачињеног затвореног завештања.¹¹⁴ Уколико брод доспева у страну луку, командант, односно капетан брода ће дипломатско-конзуларном представништву доставити копију завештања сачињеног у отвореној форми, односно потврде о завештању сачињеном у затвореној форми, као и забелешку учињену у дневнику брода. Оно ће затворити и запечатити споменуте копије, те ће исте заједно са забелешком учињеном у дневнику брода проследити Министарству поморства ради депоновања у његовој архиви.¹¹⁵ У случају када брод стиже у прву домаћу луку, командант, односно капетан брода ће локалном поморском органу власти доставити затворен и запечаћен оригинал завештања заједно са копијом забелешке учињене у дневнику брода, а ако је завешталац умро и потврду о смрти, што ће он без одлагања проследити Министарству поморства.¹¹⁶ Уколико је завешталац умро, а сачинио је поморско завештање у отвореној форми, Министарство поморства ће га проследити јавном бележнику према месту његовог последњег пребивалишта.¹¹⁷ Уколико је завешталац који је умро у току путовања, имао код себе у моменту смрти сачињено поморско завештање у затвореној форми,

¹¹¹ Видети: чл. 731 у вези са чл. 720, ст. 1 ГЗ Шпаније и напомену 109.

¹¹² Видети: чл. 718 ГЗ Шпаније.

¹¹³ Видети: чл. 720, ст. 3 у вези са чл. 718 ГЗ Шпаније.

¹¹⁴ Видети: чл. 724 ГЗ Шпаније.

¹¹⁵ Видети: чл. 725, ст. 1 и 3 ГЗ Шпаније.

¹¹⁶ Видети: чл. 726 ГЗ Шпаније.

¹¹⁷ Видети: чл. 727 у вези са чл. 718 Шпаније.

командант, односно капетан брода имају обавезу да га чувају и ставе о томе забелешку у дневнику, као и да га доставе локалном поморском органу власти, на начин и за потребе, како је то иначе предвиђено у ситуацији када брод стиже у прву домаћу луку.¹¹⁸

Споменута ванредна завештања су ограниченог временског важења. Тако, војно завештање престаје да важи истеком рока од четири месеца од момента када је завешталац престао да учествује у војном походу,¹¹⁹ док поморско завештање престаје да важи истеком рока од четири месеца од момента од када се лице које га је сачинило, нађе у месту где је у могућности да сачини неки од редовних облика завештања.¹²⁰

2.1.4. Ванредни (привилеговани) облик завештања у праву Енглеске

Могућност сачињавања привилегованог војног завештања, прихваћена је и у праву Енглеске. Наиме, Wills Act из 1837. године предвиђа да се завештање у редовним околностима може сачинити искључиво у писаној форми.¹²¹ Изузетак од тога огледа се у могућности сачињавања завештања од стране војника који се налазе у активној војној служби. Под њима се подразумевају и припадници ратног ваздухопловства, као и морнари, односно поморци када се налазе на мору, а напослетку и било који чланови краљевских морских, односно поморских снага, не само када се налазе на мору, већ и онда када би се, да су стицајем околности били војници, налазили у активној војној служби.¹²² Споменута лица могу сачинити завештање на било који начин, односно у било којој форми.¹²³

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У значајном броју европских законодавстава, ванредни облици завештања представљају правно дозвољени начин реализације слободе завештања. Оправданост њиховог постојања у систему завештајних облика, произилази из чињенице да редовна завештања, с обзиром на органе пред којима се

¹¹⁸ Видети: чл. 729 ГЗ Шпаније.

¹¹⁹ Видети: чл. 719 ГЗ Шпаније.

¹²⁰ Видети: чл. 730 ГЗ Шпаније.

¹²¹ Видети: s. 9 Wills Act из 1837. године (Internet, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Will4and1Vict/7/26/contents>).

¹²² Видети: s. 11 Wills Act у вези са Wills (Soldiers and Sailors) Act из 1918. године (Internet, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/7-8/58/section/5>). Explanation of s. II of 7 Will. 4 & 1 Vict. c. 26), (Extension of s. II of Wills Act, 1837); (Short title and interpretation).

¹²³ О наведеном привилегованом облику завештања, видети: Parry, D.H., Clark, J.B., The law of succession, London: Sweet and Maxwell, 1996, стр. 87-89.

сачињавају, форму и услове за пуноважност, у одређеним животним околностима за последицу могу да имају немогућност сачињавања пуноважног завештања. Осим тога, несумњиво је да се нормирањем посебне могућности располагања заоставштином за случај смрти у ванредним околностима, потенцијалним завештаоцима пружају додатне гаранције за реализацију слободе завештања.

Упоредноправна анализа законских решења посвећених ванредним облицима завештањима, указала је на одређена заједничка решења и основне принципе којима се савремена права Европе руководе приликом њиховог нормативног уобличења. У том смислу, једна од општеприхваћених карактеристика законске регулативе ванредних облика завештања, огледа се у томе да је за њихово састављање надлежан орган, односно лице коме то не спада у редовна овлашћења, већ представља његову узгредну дужност. Она је најизраженија у праву Русије, које овлашћује изразито широк круг лица која могу да врше потврђивање завештања у улози јавног бележника. Осим тога, могућност коришћења ванредних облика завештања, увек је условљена постојањем посебних животних околности у којима се налазе потенцијални завештаоци. У свим правима која су представљала део компаративног приказа, споменуте околности односе се на ратно стање, мобилизацију, војну операцију или какву другу сличну околност, а у највећем броју њих и на путовање бродом (Србија, Словенија, Црна Гора, ФБиХ, Русија, Пољска, Чешка, Француска, Италија, Шпанија, Енглеска). У неким правима, оне се односе и на путовање авионом (ФБиХ, Чешка, Пољска, Италија, Енглеска), боравак у здравственој или затворској установи и учешће у одређеним научним и сличним експедицијама (Русија), као и на постојање заразних болести (Француска) или заразних болести, јавних непогода и несрећа (Италија). Напослетку, у појединим од њих, као што је то случај у Чешкој, ове околности дефинисане су на један шири начин, с обзиром на то да је у овој земљи сачињавање ванредног завештања, између осталог, прихваћено и у случају постојања оправдане бојазни од смрти пре наступања могућности употребе јавног редовног облика завештања.

У погледу осталих релевантних аспеката законске регулативе ванредних завештања, пре свега оних који се односе на поступак њиховог сачињавања, као и временско важење ових облика завештања, већ се могу уочити разлике, као и специфичности у појединим законодавствима. Међутим, и у погледу начина нормирања ових питања, присутно је постојање одређених закономерности. У том смислу, упоредноправна анализа законских решења којима је регулисан поступак сачињавања ванредних завештања, показала је да захтеви форме у овом погледу, по правилу, одговарају оним формалним условима који морају бити испуњени и приликом сачињавања јавног завештања у редовним околностима. Ипак, у одређеном броју права, уочљива је

тенденција ублажавања ове форме. Она прозилази из појединих законских решења којима је прописана могућност непотписивања завештања од стране завештаоца, оба или евентуално једног од завештајних сведока, те према којима је сачињавање ванредних завештања допуштено пред лицима која се у редовним околностима не могу појавити у својству завештајних сведока, а понекад и из захтева за учешћем мањег броја завештајних сведока приликом њиховог сачињавања. Споменута тенденција изражена је и у правима у којима се ванредно завештање, по правилу сачињава у јавној форми, при чему се алтернативно може сачинити и у усменој форми, у случају када ванредне околности добију карактер околности које представљају непосредну опасност по живот завештаоца или чак и независно од тога, уз истовремено ублажавање формалних услова пуноважности усменог завештања у оваквим околностима (Пољска, Шпанија). Упоредноправно посматрано, нису непозната ни решења према којима се привилеговано војно завештање може сачинити у било којој форми (Енглеска).

Напослетку, временско важење ванредних облика завештања, имајући у виду њихову природу, односно, околности у којима их је могуће сачинити, није неограничено, од чега изузетак представљају само права Русије и Енглеске. У свим осталим законодавствима, без обзира на разлике у погледу начина регулисања овог питања, правило је да су рокови у којима ванредна завештања важе релативно кратки, с тим што се почетак њиховог тока везује за различите околности. У зависности од законодавства, те конкретног ванредног завештања, оне подразумевају или моменат њиховог сачињавања (Чешка) или моменат престанка ситуације, односно разлога који су условили њихово сачињавање (Србија, Словенија, Македонија, Црна Гора, ФБиХ, Пољска, Француска, Италија, Шпанија). У појединим правима, почетак временског важења неких ванредних завештања, везује се за моменат стицања могућности сачињавања редовних форми завештања, што по правилу представља случај у оним законодавствима у којима је њихово коришћење и условљено немогућношћу располагања у неком од редовних завештајних облика (Француска, Италија и Шпанија).

Регулатива војног и бродског завештања, као ванредних облика завештања у праву Србије, у погледу највећег броја законских солуција, у складу је са савременим тенденцијама, односно решењима прихваћеним и у већини осталих правних поредака Европе. Иако се оправданост њиховог постојања у домаћем законодавству, у делу доктрине доводи у питање, с обзиром на то да се споменути облици завештања у домаћој пракси готово уопште не сачињавају,¹²⁴ те имајући у виду и чињеницу да домаће право

¹²⁴ Видети: Н. Стојановић, *оп. cit.*, стр. 224-225.

познаје усмено завештање које се може сачинити у изузетним околностима,¹²⁵ мишљења смо да наведени облици завештања и даље треба да буду правно регулисани. Нормирањем посебне могућности располагања заоставштином за случај смрти путем ванредних облика завештања, додатно се афирмише слобода завештајног располагања, чија реализација, притом, пружа висок степен правне сигурности у погледу аутентичности последње воље. Међутим, чини нам се да би у будућој кодификацији грађанског права, било корисно извршити извесне корекције у њиховом нормативном уобличењу. У том смислу, требало би уважити чињеницу да специфични услови током рата или пловидбе, који су и условили потребу за постојањем војног и бродског завештања (као сигурнијих у односу на усмено завештање, чију могућност сачињавања, када су за то испуњени услови, притом, постојање ванредних завештајних облика не искључује), захтевају, макар у извесној мери, поједностављење строгих услова форме. Узимајући у обзир поједина упоредноправна решења, чини се да би свеобухватнијој, а тиме и квалитетнијој законској регулативи војног завештања, допринело и проширење околности у којима се оно може сачинити, као и круга лица пред којим се оно може сачинити. Такође, по угледу на решења прихваћена у осталим савременим правима, постојећу законску регулативу посвећену војном завештању, пожељно је допунити и одговарајућим одредбама о начину чувања, као и о продужењу рока његовог важења у одређеним ситуацијама. Када је реч о бродском завештању, у циљу већег степена правне сигурности, у будућем законском тексту потребно је регулисати његово временско важење и за случај када завешталац није напустио границе наше земље. Напоследку, треба имати у виду чињеницу да се у данашње време значајан део саобраћаја одвија ваздушним путем, те да се потенцијални завешталац током путовања авионом налази у специфичним животним околностима у којима је оправдано постојање посебне могућности располагања заоставштином за случај смрти. У овом контексту ваља споменути да је она постојала у Закону о наслеђивању САП Војводине из 1975. године, којим је као један од облика завештања било регулисано и оно које се сачињава у авиону.¹²⁶ Из напред наведених разлога, сматрамо да је *de lege ferenda*, као ванредни облик завештања, потребно нормативно уредити и завештање које се сачињава у домаћем ваздухоплову.

¹²⁵ Видети: С. Марковић, Међународни тестамент, Зборник радова Правног факултет у Нишу, бр. 20/1980, стр. 117.

¹²⁶ Видети: чл. 72 Закона о наслеђивању САП Војводине из 1975. године („Службени лист САП Војводине“, бр. 8/75).

Jelena Đ. Vidić, Ph.D., Associate Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
jvidic@pf.uns.ac.rs

Types of Wills under Exceptional Circumstances in Serbian Law and Other Contemporary European Laws

Abstract: *This article looks at the legal treatment of types of wills under exceptional circumstances in modern inheritance regulations. Declaring the last will through the mentioned forms, in domestic as well as in a number of other European legislations, is a legally allowed way of expressing the freedom of testation. The author gives a comparative overview of legal solutions dedicated to the mentioned forms of wills in contemporary European legislations, indicating the similarities and differences in their normative forms. Special attention has been paid to issues related to the circumstances in which it is possible to make extraordinary wills and the procedure of drafting, as well as to other formal conditions of their validity. The conclusion points to the justification of standardizing these forms of wills in our law, as well as to certain deficiencies in their existing regulation, according with which the certain proposals are made regarding their normative regulation de lege ferenda.*

Keywords: *will, types of wills, exceptional circumstances, soldier's will, mariner's will, will formed aboard a plane.*

Датум пријема рада: 17.01.2018.